

به لاتینکردنی ئەلف و بیی کوردی

تاقیکردنهوهی تورکیا وهک نمونه

ئیسماعیل تهنیا - ئەلمانی

ماوهی زیتەر له چوارسهد ساله پیتی دهنوسریت و دهخویندریتهوه، هه مووی بکرتنهوه ریتنوسوی لاتینی .. جگه له وهش، به شییکی زۆر له به سالدا چووه کافان، ده تایبه تیش ته مه نی په نجا سال به سه ره وه، له خویندن و نووسین بیتسهش ده بن و ناتوانن له گۆرانکارییه کانی سه رده م، به ره مه ند بین.

ئه گهر ئه وه که سانهش که له رووی نه ته وه په رستی و دل سوژیان بۆ ریتبازی کوردا به تی، پیتیان وایه ئه وه ئەلف و بییه هی عه ره به، ئه وه به دنیا بییه وه ده لیم، ئه وه بیانویه ک نییه، چونکه ئه وه ئەلف و بییه بۆته به شیک له که لتووری زۆر له نه ته وه موسولمانه کان، نه ته وه کانی فارس و ئه فغان و پاکستانیس به هه مان ریتنوس دهنوسن و، به شتیه به کی گونجاو له گه ل فۆنه تیکی زمانه کانی خۆیان گونجاندوویانه و، زیاد و که میان له ریتنوسه عه ره بییه ره سه نه که کردووه، هه ره وک چۆن ئیستا که کورده کانی باشوور و رۆژه لالت به هه مان شتیه، ئەلف و بیی عه ره بییه که یان له گه ل زمان و فۆنه تیکی کوردی گونجاندووه.

ولایتیکی گه وهی وه کو ئیران که له رووی که لتوور و میژوو وه، به قه ده هه موو ولاتانی عه ره بی ده وه له مه نه ده ده توانین بلیتین فه ره نه نگ و که لتوره چاپکراوه کانیس له وانه به بگاته ئاستی فه ره نه نگ و کولتووری هه موو ولاتانی عه ره بی، سه ره درای شانازی کردنیان به ئارییه تی خۆیان، له سه رده مه جیا جیاکاندا که ئه وه نه ده ش پابه ند نه بوون به ئایینی ئیسلامی، ئه وجا ریتنوسه که یان نه گۆرپووه، وه که له سه ره وه ئامازم پیکردووه، ئه وه به شیکه له زیان و که م و کورتیسه کانی به ئاکام گه یاندنی ئه وه پرۆسه به، له وانه به ئه وه بۆچوون و سه رنجانه ی منیش سه ره چیغ بن و له لای به کیکی تره وه ئه لته رناتیقی گونجاو هه بیت بۆ پر کردنه وه ی شاشی و لایه نه سلبيه کان.

ئه وه هه و بیکه ئاویکی زۆری ده ویت مه رج نییه ئه وه ی من به راستی ده زانم، به رامه ره که م په سه ندی بکات، گرنگ ئه وه به هه ول و بۆچوونه کانی هه موومان له به رژه وه ندی به ره و پیتش بوونی زمان و فه ره نه نگ کوریدا بیت و به ئاقار تیکیدا به یین، که شایسته ی پیتشه کوه تن و گۆرانکارییه کانی سه رده م بیت. ■

تربشی هه به که له ئاخوتن و گفتوگۆ کردندا به کار دین که چی له کاتی نووسیندا، له رووی فۆنه تیکه وه گۆرانیان به سه ردا دیت، که ئه وه ش به لگه به کی حاشا هه لنه گره، له بۆ که م و کوری ئه و ریتنوسه، جگه له ره ش، سه ره درای لایه نه، باشه کانی، زیانیکی گه وه ره شی له که لتوور و ئه رشیف و میژووی ئه و میبله ته داوه، تورکه کان، زۆر شانازی به میژوو و « سه ره وه رییه کانی!!» ئیمیراتۆرییه تی عوسمانییه کانه وه ده که ن، که چی نه وه ی دوا ی به لاتینی کوردی ریتنوس هه یچ زانیارییه کی ئه و تۆبان له باره ی ئه و قۆناغه میژوو بییه وه، نییه.

ئه وه هه موو به لگه نامه و ئه رشیفه ی ده سه لاتدارییه تی عوسمانییه کان، ته نیا ئه و که سانه سوودی ئی ده بین که خه لکی پسپۆر و شاره زان و، سه ره ده ری له ئەلف و بییه کۆنه که ده رده که ون و ده توانن وه ک سه رچاوه سوودی ئی بین، سالی « ۱۹۹۶ » له ئه سه ته نه زۆل بووم، به ریکه وت له گه ل کۆمه لیک تورک ریمان به گۆرستانیک که وت ئه و کاته من هه موو نووسراوه کانی سه رکێله کانه بۆ خویندنه وه، بی ئه وه ی تیبیان بگه م، که چی ئه وان سه یریان پیده هات و ده یانگوت: تۆ که تورکی نازانیت، چۆن ده توانی تورکی بخوینیته وه، زۆر که سایه تی ئایینی و کۆمه لایه تی و رۆشنییری له و گۆرستانه دا نیشرابوون، به لام خه لکه عه وامه که ناتوان بیناناسه وه.

ئه و کتیب گه ل و یاداشت و به لگه نامه ش، که له ئه رشیف پارێزراون، ته نیا ئه وانه یان خستۆته سه ر ریتنوسوی لاتینی که له گه ل ویست و داخوازییه کانی ئه تاتورک و سیسته مه که ی ده گونجیت، ئیستا که ش، خه لکیکی زۆری تورکیا، به تایبه تیش ره وته ئیسلامییه کان. داخ و هسه رت بۆ ریتنوسه کۆنه که هه لده کتیشن... هه ندیک وشه و زاراوه ش هه ن که نووسینیان به لاتینی زۆر درێژ ده بن و خویان له « ۲۰-۲۵ » پیت ده دن، که چی به، ریتنوسه کۆنه که زۆر کورتتر ده بنه وه.

ئه و تاقیکردنه وه ی تورکیا، ده کرتیت وه ک ئه زمونیتیک کوریش سوودیان ئی بییتیت، له کاتی پیاده کردن و نه کردنیدا، ئه گهر ئه مۆکه کورد هه ولی به لاتینی کوردی ریتنوسوی بدات، ده بیت ئه وه شی له به رچاویت، که به هه زاران دیکۆمیتت و سه رچاوه و به ره می شاعیران و نووسه ران، به تیه ره بوونی کات، له بیر ده چنه وه و له ناو نازانو بترازی، هه یچ ئه سه رپکی تری نامیتیت... یاخود ده بیت هه ول بدریت ئه و که لتوره زۆری که له

به لاتینکردنی ئه و ئەلف و بیی عه ره بییه ی که ئه مۆکه کورده کانی باشوور و رۆژه لاتنی کورده ستان پیتی دهنوسن، بۆته باس و خواسی به شیک له نووسه ران و رونا کبیرانی کورد، که ناوه ناوه، له م گۆقار و له و رۆژنامه دا، بلاو ده کرتنه وه، هه ر که سه تپروانین و بۆچوونی خۆی ده خاته روو و هه ول ده دات به رامه ره که ی رازی بکات، دوا باهت له باره ی ئه و مه سه له هه ستیاره خویندیته مه وه، باه ته که ی هاو ریتی به رتزم کاک « نه جات عه بدوللا » به، که له ژماره « ۶۶ » ی « ۲ / ۲۰۰۵ » رۆژنامه ی « ئاسۆ » دا، بلاو کراوه ته وه، ناو براو هه ول ده دات له گۆشه نیگای زمانه وانیه وه، لایه نه سلبيه کانی به لاتینی کوردی ریتنوسوی کوردی، بخاته روو.

شتیکی روون و ئاشکرا به، به ئه نجام گه یاندنی ئه و پرۆسه به، کاریکی هینده قورسه به بریاری نووسه رتیک و دووان، یان سه رکرده یه کی سیاسی ناگاته ئاکام... هه لبه ته به ئاکام گه یاندن و سه رگرتنی ئه و پرۆسه به، وێرای زیانه کانیسی، گه لیک ده سه تکه وتی مه زن و پر باهه خی لینه که ویته وه، که گرنگترینیان، ئاسانکارییه بۆ دروستبوونی قه واره یه کی نه ته وه بی به کگرتوو... ریتگا له و ناحه زانه ش ده گرتت که به بیانوی فره دیالیکتی زمانی کوردی ده یانه ویت کورده کان له یه کتری دابین، وه ک ئه وه ی له زمانه کانی ئه واندا فره دیالیکت نه بیت،

ئه گهر سه یری ئه و پرۆسه به بکه یین له تورکیادا، که له سه ره دهستی « که مال ئه تاتورک » له سالی « ۱۹۲۸ » به ئه نجام گه یشت، دوا ی پرۆسه که زۆر بینه و به رده ی لیکه وه ته وه، ئه تاتورک، له پیتاوی خۆی نزیک کردنه وه له ئه و روپا و دوور که وتنه وه له جیهانی عه ره بی و ئیسلامی ئه و کاره ی ئه نجامدا، که هه لبه ته دوا ی خۆی زۆر ده نگی ناره زایی له نیوه نده جوۆر به جوۆر ده کان به تایبه تیش ئیسلامییه کان، سه ری هه لدا، ئه و کاره ی ئه تاتورک که زیتەر له « ۷۷ » سالیسی به سه ردا تیه په یووه، سه ره درای هه ولی بیی پسانه وه ی لیزان و پسپۆر ده کانی بواری زمانناسی، هیتسا که له رووی فۆنه تیکه وه نه یوانیه وه داخوازییه کانی ئه و زمانه تیر بکات ..

هه ر بۆ نمونه، له ناوچه گه لیکتی تورکیادا پیته کانی « خ.ق » گۆ ده که ن، که چی له نووسیندا ئه و پیته نه ئین و ده بنه « ه.ک » « ئه نه ره، قادن » له کاتی نووسیندا، به مه جبووری به « ئه نه که ره، کادن » دهنوسریت و ده خوینرتیه وه. هه ره ها « باخچه. خالید » ده بنه « باهچه، هالید » پیتی